

BORBÁS GYÖRGY

"MILY GYÖNYÖRŰ FELADAT NEKEM..."

Fadrusz János levelét olvasva*

A sors pazarlóan bőkezű szeszélyes ajándéka?... Talán a napjainkban reneszánszát élő asztrológia tudná megválaszolni, hogy az 1850-es évek miért adhatták a világnak, hazánknak a művésztalentedumok egész sorát. Mindenképpen különös, hogy az alig háromszáz kilométeres oldalú háromszögben - 1856 nyarán Lipótújvárosban meglátta a napvilágot Strobl Alajos, 1858 tavaszán Alsólendván megszülethetett Zala (Mayer) György, s ősszel Pozsonyban a később magát csak magyarnak valló "pozsonyi német" Fadrusz János.

Különös, hogy újtjuk egyaránt a Bécsi Akadémiára vezethetett, hogy kettejük - Zala és Fadrusz - éppen Edmund Hellmernél, Strobl pedig Zumbuschnál a szobrászattal ismerkedett. Talányos, hogy mindhármuknak már első munkáik elismerést, akadémiai aranyérmet hoztak. Hogy egycsapásra a "millenáris kor" kiemelkedő, legtöbbet foglalkoztatott művészeivé válhattak a korszak népes mezőnyéből. Különös, hogy 1894-ben Strobl a budavári Halászbástya *Szent István lovasszobra* pályázatát nyerte el.

Rá két évre, 1896-ban az Igazságügyi Palota homlokzatának gazdag szobrászati programjában kaptak és teljesítettek megbízatást, és mindhárman tagjai voltak a millenniumi díszmenet szervezőbizottságának.

Különös, hogy az 1900-as Párizsi Világkiállítás óriási műcsarnokában, a Grand Palais-ban egymás szomszédságában kiállított - tartalmában olyannyira eltérő - műveik: Strobl Alajos Anyánk, Zala György *Gábriel arkangyal* és Fadrusz János Mátyás *király lovasszobra* egyaránt elnyerhette a "Grand Prix"-t.

Ezután Szeged városa, a délföldi metropolis a neves triásznak az ország egyik legszebb terét kínálta nemes versengésre. Stroblnak a legnagyobb magyar *Széchenyi István*, Zala Györgynek a haza bölcse *Deák Ferenc*, Fadrusz Jánosnak pedig az árvízújtotta várost újjáépítő *Tisza Lajos* kormánybiztos szobrának elkészítésére adott megbízatást.

Az Erzsébet királyné pályázon első vázlateik egyaránt felfokozott, túlméretezett tervek voltak: 1. Zala, 2. Strobl, ... 4. Fadrusz.. Végül Zala kapta a megbízatást. Fadrusz tervének elutasítását igazi bukásnak tekintette.

"- Mit tart Zaláról?"

- *Elismerem, hogy ő művész és ő is elismeri, hogy én művész vagyok. Én elismerem azt is, hogy tehetsége van, de megkövetelem, hogy ő is tehetségnek tartson engemet. Igen, ő csinál szép dolgokat"* - írta Fülep Lajos Strobl műtermében tett látogatása alkalmával. - Strobl válaszában ott vibrál a pályázatok, megbízatások elnyeréséért folytatott kiélezett küzdelem visszafojtott indulata.

Nem így Fadrusz.. Leveleinek alábbi két gyöngyszeme írójának emberi nagyságáról tanúskodik.

1892 őszén az őt támogató Thaly Kálmánhoz írott leveléből:

"...csak ne hozza párhuzamba az én haladásomat Zaláéval, az első pártfogoltjával, mert ilyen rohamos utat vajmi ritkán tesz meg valaki. Igaz, hogy Zala nem egy mindennapi szerencsét talált, de az is igaz ám, hogy a szerencse sem talál minden nap egy Zalát. Büszke lehet hazánk a két szobrászra. Zala meg Strobl, és ha az emberek azt firtatják mindig, hogy melyik a nagyobb, akkor eszembe jut Goethe egy mondata, amint a németek civakodnak, hogy melyik nagyobb Schiller-e vagy Goethe, azt mondta, hogy "Sie sollen, freh Sein, das Sie se ein Paar Kerlen haben, wie wir" (Legyenek boldogok, hogy van nekik egy ilyen pár, mint mi.)

A kis szemelvény megkapóan önzetlen hangvétele után becsülhet-

* A levelet, mit a Nemzeti Galéria Adattára őriz, néhány részletével, fakszimilében közöljük. Az átirás az eredeti helyesírást követi. (A szerk.)

jük igazán Fardusz nagyszerű emberségét, szenvedélyes igazságérzetét a Tóth Béla újságírónak szánt alábbi levelet olvasva. Igen tanulságos a becsült művészársakat igaztalanul, indulatosan támadó kritikussal szembeni higgadt, kitartó érvelése - a vitatárs tisztelete (érveihöz a kalligráfiát is segítséül hívja).

"No édes Bélácskám, jól megadtad nekem!" Azonban e papíros formájáról láthatod, hogy nem hagyom magamat, ide hallgass Bélácskám! Igaz ember vagyok én is vagy mi! és igaz embernek lenni, és főképp igazságos embernek lenni volt törekvésem mindenha; és becsület Istenemre mondom hogy soha életemben sem dicsértem egy munkát amelyet nem lett volna szabad dicsérnem. Te csak nem figyeltél hogy *mit* dicsértem, most sem a *Pekár* síremléket dicsértem hanem a Csukássyét, és ha te a Pekár emléket úgy kritizárod a cikkedben, ugyan azon szavakkal mint ahogy azt a levélben tetted, akkor egy szavam sincs hozzá *mert igazad van*. Te azonban a megvetésnek és az utálatnak egy olyan rohamával sújtottad őt, amely nem egy munkáját bélyegzi hanem az egész embert, ez pedig egy igazságtalanság, és én nem akarom, hogy te igazságtalan legyél; Nem érted te azt, hogy én féltékeny vagyok minden szavadra, hogy azt akarom, hogy te egy tüzes lánggal égő de mindig igazságos, nem is ítélő, de *ítélet* legyél? Nem érted te azt? Nos pedig ha Zala soha egyebet nem csinált volna mint az Aradi emléket, azért is megérdemli azt, hogy te őt a lelkifurdalás egy pillanatában a te borzasztó tolladdal a *nemzet színe előtt* meg ne bélyegezd. Ezt pedig megtetted, és ezért mondtam hogy *nincs igazad!* Azt mondod, hogy nem divat Zalát ütni, nem divat, de már sport! Ugy látszik hogy nem olvasol igen újságot, (hisz van abban valami) és akkor értem ha azt mondod hogy csak saját véleményednek adtál kifejezést, de hiszen már az utolsó időben csak per: "Zala féle alakok" emlékeztek meg róla.

Hiszen ez csak magától értetődik hogy ez az iszonyú és jogosulatlan vehemencia valamennyiünket érint, hiszen olyan cikkeket írtak már, hogy minden művész úgy érezhette magát mint a törvény szerint *vogelfrei* páriák, idegeinkkel és agyvelőnkkel experimentálhat akinek kedve van.

A parlamenti művész-vita idején valóságos undor fogott el a közélet barbár voltán, és ha tehettem volna, akkor ma már valamely csöndes tengerparton állna a műtermem ahol emberi ábrázat mérföldnyire nincsen. Az igaz hogy én csak dicsérlek, de csak olyan munkát amelyet becsületes lélekkel dicsérni lehet és *kell!* A rossz munkákról azért nem beszélek mert tudom hogy milyen nehéz egy jó munkát csinálni és a többi collegák úgy is simfelnek eleget.

Ha azonban egyszer megpróbálsz hogy véleményt mondjak egy kifogásolható vagy gyenge vagy éppen rossz munkáról, akkor meg is fogom azt mondani, nyugodtan mérlegelve és az igazságot keresve még a legnagyobb ellenséggemmel szemben is; mert az igaz művész embernek az ő munkája az ő becsülete, és én senki becsületét bántani nem akarom, miként nem akarom hogy az enyémet bántásák.

Sohasem fogom elfelejteni azt a látogatást amit egyszer Strobl barátomnál tettem. Nagy és igazságtalan bántódás érte őt a művészetben és oly iszonyú izgatottságban járt kelt hogy attól félték hogy megőrül. A műteremben nem volt senki a kertben egy lélek sem, egyszerre csak megláttam egy kis dombocskán egy fatuskóra kuporogva egy nagy tűz előtt, amint mozdulatlanul a lángba néz. Oda megyek megérinteni a vállát: no Lojzi mit csinálsz? Mit csinálsz barátom? nézem a tüzet, - a tüzet, - a tüzet - a tüzet. Ugye ez tiszta? a tűz az tiszta a tűz egyedül a tiszta, minden piszkos minden piszkos de beléjön a tűzbe és elég és tiszta lesz minden. Azért égni kell ennek a tűznek míg élek, éjjel nappal, míg élek, mert ez az egyedüli tisztaság és az embernek kell valami—kell valami tisztának lenni az életben,—kell lenni, mert különben állatok vagyunk, de a tűz - a tűz, azt imádom, mert valaminek kell lenni! Fényes szép szemeiben pedig ott lobogott az örület lángja és csak az isten irgalma mentette meg őt hogy teljesen meg nem őrlt.

És az a tűz tényleg hónapokig éjjel nappal égett, míg egyszerre csak házi tüzet rakott és azóta elhamvadt a másik, mert egy tűz egyszerre két he-

lyen nem éghet. De azért szegénynek az agyveleje akkor mégis elperzselődött.

Ő is panaszkodott a múltkor rád; azt mondta: Látod te barátja vagy, mond meg neki hogy ne bántson engem folyton, mit tettem neki? Már sok év óta járatom a lapot úgy szeretem olvasni dolgait, olyan nagyszerű ember, hát annál borzasztóbb hogy mindig bánt. Ha már a munkáimat bántja elég baj nekem, mert az egész ország olvassa, (pedig talán mégsem vagyok olyan rossz szobrász amint ő mondja) de most már a származásomat is bántja. Hát tehetek én arról, hogy tótok közt születtem? Azért én mindig lelkes magyar voltam és vagyok is, kérlek mond meg neki, hogy *nagyon kétfelm*, ne bántsa származásomat! Ezek az ő *szavai* átadom neked szóról szóra és hozzá teszem az én kérésemet is, ne bántsd a magyart, még ha tót is, sőt még akkor annál inkább ne bántsd.

Mert az a lovasnemzetek ősi gőgje, hogy a gyalogjáró népeket lenézi, gúnyolja és nem kívánja a vele való egyesülést. Ezért nem kívánják most ők az egyesülést velünk, amióta *leszálltunk a lóról*, most sajnáljuk ezer éves bűnét a magyarnak, azaz dehogy sajnáljuk, dehogy javultunk, még most is kása nem étel, még most is tót nem ember, még most is: *Stroblicsek*. No hát ha még egy ilyen színarany magyar ész, ha ezt is ilyen gáncs éri, hát mit fortyant az én ostoba vérem, látván a megyeház kapujában a szegény ügyes bajos tót zatyafit amint nagy alázatosan megsüvegei a mord tekintetű és bajuszú hajdút hogy: "prosim ponizsani pán velkomozni". Az mekkorát mordul rá szegényre, hogy majd elfelejti, hogy ő tulajdonképpen mit akart.

Hát még ha beljebb kerül a hűvös bolthajtásos folyosóra és ott hagyják állni akár ítélet napjáig szegény földhöz ragadt öreg embert, irásos keservességével. Nincs ember a sok léhűtő között, akinek megessen a szíve a szegény hajlotthatú kérges-tenyerű párán.

No most jön egy fiatal legényke, vékony szőke kis pofaszakállal, aranyláncz fityeg a csuklóján így lejt bőrkamásnis méltóságában.

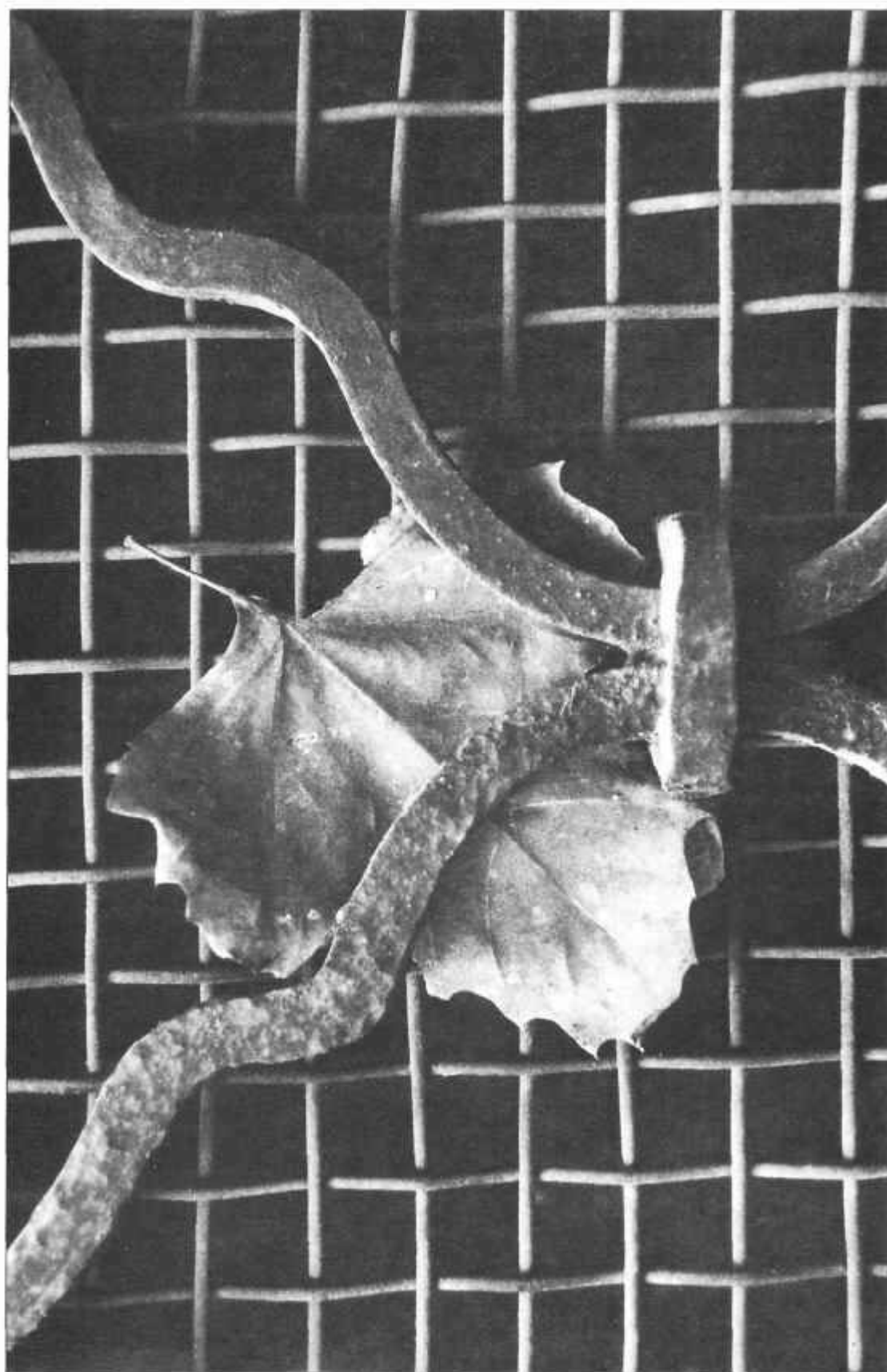
No már most hétrét hajlik szegény atyafi, még egyet simít hosszú szürke haján, és újfent kezdi: Prosim ponizsani pán velkomozni!! jaj de mi féle hang jön most a vészkes vékony orrból, mert directissime az orrból jön a szegény zatyafi felé: *mágyáchul* beszélj büdös tót, *mágyáchul*. Így kedvel-teti meg a magyar úr a nemzetiségekkel a nyelvét és az államot. Egyszer így beszéd közben egy nagy úr és képviselő azt mondta egy nagyobb társaságban, hogy higgyék el uraim, a deres nagyon hiányzik a megyei közigazgatásunkból, a paraszttal nem lehet másképpen bírni. Erre én azt mondtam, hogy: igaz van uram a deres hiányzik, de én ott kezdeném, hogy elsősorban lehuzatnám azt a sok aranyláncos csuklójú kölyök Nérót és Kaligulát, és úgy megkenném őket, a hétszilvafás apja istenüket, hogy menten megtelne a bugyogójuk a sárga bőrgamasliig állambölcsességgel.

Én akkor lennék igazán boldog, ha úton útfélen hallanám, hogy a tót az oláh a szász hogy törí a magyar nyelvet, és dehogy gúnyolnám, dehogy gúnyolnám. Az én feleségem azt mondta nekem egyszer, hogy én minden emberrel még a szolgálkkal is túljó vagyok csak ő velem vagyok szigorú hogy ha valamit vét. Azt mondtam neki: igen ám, az embereket ott hagyom, a szolgát elküldöm, hogy ha nem kell, de te az életem párja vagy, és rajtad én hibát nem tűrök, mert te egy vagy én velem.

Így vagyok veled is édes Bélám, hiába kapálódzol, te az én lelkenek a birtoka vagy, és téged hibákkal látni nem bírlak. Elválhatsz te tőlem "tolltól és vésőtől" de közösségünket nem veheti el senki, úgy mint Szilágyi Dezsőt el nem veheti tőlem senki, mert az nem tőle függ. Hogy pedig többet rólam nem akarsz írni; mily gyönyörű feladat nekem, hogy szép munkákkal, még szebb, gyönyörű és örületes nagyszerű munkákkal kiverjelek fokként makacsságod sáncaiból, míg a végén olyan munkával rukkolok ellened, hogy egyszerre csak kezdesz ordítani, iszonyú stentor hangodon papirost, papirost, millió árkus papirost, tollat, de tollat ide Jézus Mária segítség, tollat ide, írni akarok. Addig is ölel téged változhatatlan szeretettel és tisztelettel öreg Jánosod

Ennyi a levél. A tanulság az olvasóé.

Gelencsér Ferenc felvétele